

TEMIDA
2019, vol. 22, br. 2, str. 143-168
ISSN: 1450-6637
DOI: <https://doi.org/10.2298/TEM1902143C>
Pregledni rad
Priljeno: 17.9.2019.
Odobreno za štampu: 6.11.2019.

Razvoj zakonodavnog okvira za zaštitu žena žrtava nasilja u Srbiji¹

SANJA ČOPIĆ*

Cilj rada je da prikaže zalaganja civilnog društva za pravnu zaštitu žena od nasilja i razvoj zakonodavnog okvira za zaštitu žena od nasilja u Srbiji. Zalaganja za pravnu zaštitu žena od nasilja počela su osamdesetih da bi bila intenzivirana tokom devedesetih godina XX veka i to zahvaljujući aktivnostima ženskih grupa i feminističkih istraživačica. Međutim, do prvih zakonodavnih reformi i instrumenata pravne zaštite žena od nasilja dolazi tek nakon političkih promena 2000. godine, iako u to vreme još uvek nije postojao jasan strateški okvir i državna politika za zaštitu žena od nasilja. Razvoj državne politike, ratifikacija Istanbulske konvencije i otvaranje pregovora za pristupanje Evropskoj uniji (EU) postavili su novi okvir za zalaganja civilnog društva, koja su usmerena na harmonizaciju pozitivnih propisa i politika sa međunarodnim i evropskim standardima i dalje unapređenje pravne zaštite žena od nasilja. U radu je prvo dat pregled zalaganja civilnog društva za pravnu zaštitu žena od nasilja, a potom i prikaz razvoja relevantnog zakonodavnog okvira. U zaključnom delu je data ocena postojeće pravne zaštite žena od nasilja i ukazano na pravce daljih zalaganja.

Ključne reči: žene, nasilje, zalaganje, civilno društvo, zakonodavstvo, Srbija.

¹ Pisanje rada je rezultat projekata koje finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije: *Metodologija evidentiranja kriminaliteta kao osnova efikasnih mera za njegovo suzbijanje i prevenciju* (br. 179044), koji implementira Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju Univerziteta u Beogradu i kojim rukovodi prof. dr Vesna Nikolić-Ristanović i *Kriminal u Srbiji: Fenomenologija, rizici i mogućnosti socijalne intervencije* (47011), koji realizuje Institut za kriminološka i sociološka istraživanja i kojim rukovodi prof. dr Vladan Joldžić.

* Dr Sanja Čopić je viša naučna saradnica u Institutu za kriminološka i sociološka istraživanja i istraživačica i predsednica Upravnog odbora Viktimološkog društva Srbije.
E-mail: sanja.copii1@gmail.com.

Uvod

Tema nasilja nad ženama je na međunarodnom planu došla u fokus interesovanja zakonodavaca i kreatora javnih politika krajem 1980-tih i početkom 1990-tih godina, kada je nasilje nad ženama uopšte i nasilje u porodici posebno počelo da se tretira kao oblik kršenja ljudskih prava, posebno prava na život, bezbednost, slobodu, dostojanstvo i integritet. U to vreme, dakle, već krajem osamdesetih godina XX veka, u Srbiji, zahvaljujući feministkinjama koje su organizovale prve kampanje i predložile prve promene zakona, politika i prakse, počinju zalaganja za povećanje vidljivosti nasilja nad ženama i deca i za garantovanje i poštovanje prava žena i dece žrtava nasilja. Ratovi na prostoru bivše Jugoslavije i društvene prilike tokom devedesetih godina doprineli su intenzivnijem razvoju ženskog i antiratnog pokreta, kao i pokreta za prava žrtava kršenja ljudskih prava. To je uticalo na intenziviranje napora civilnog društva u zalaganjima za pravnu zaštitu žena od nasilja, posebno nasilja u porodici, ali i seksualnog nasilja, trgovine ljudima, proganjanja i slično, što je dovelo do širih kampanja za podizanje svesti opšte i stručne javnosti o nasilju nad ženama, sistematičnijih predloga pravnih reformi i razvoja konkretnih oblika pomoći za žrtve, kao što su SOS telefoni, savetovališta i skloništa za žene žrtve nasilja (Lindgren, Nikolić-Ristanović, 2011; Nikolić-Ristanović, 2019). Međutim, do prvih instrumenata pravne (krivičnopravne, građanskopravne i prekršajopravne) zaštite žena od nasilja dolazi tek nakon političkih i društvenih promena 2000. godine, čime je postavljen bolji pravni osnov za zaštitu žena kao posebno osetljivih žrtava, naročito s obzirom na vrstu krivičnog dela i/ili odnos sa učiniocem.

Nakon podnošenja zahteva Srbije za članstvo u EU, zalaganja civilnog društva, obaveze preuzete ratifikacijom međunarodnih instrumenata i podrška međunarodnih organizacija za systemske promene rezultirali su, između ostalog, razvojem strateškog okvira za zaštitu žena od nasilja i usvajanjem protokola i drugih implementacionih instrumenata kao osnova za multisektorsku saradnju i integrisani odgovor na nasilje nad ženama, što je trebalo da osigura efikasniju primenu zakonskih rešenja u praksi i pravovremenu i efektivnu zaštitu žrtava (Jarić, 2015; Čopić, 2016). Najzad, ratifikacija Konvencije Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (tzv. Istanbulska konvencija)² i otvaranje pregovora za pristupanje Srbije

² Zakon o potvrđivanju Konvencije Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, Službeni glasnik RS, Međunarodni ugovori, br. 12/2013.

EU postavili su novi okvir za dalja zalaganja za unapređenje pravne zaštite žena od nasilja. Kao država potpisnica međunarodnih ugovora relevantnih za suzbijanje nasilja nad ženama, uključujući Istanbulsku konvenciju, Srbija se obavezala da će raditi na suzbijanju nasilja nad ženama i obezbediti celovitu, delotvornu i efikasnu zaštitu žrtava nasilja u skladu sa standardom dužne pažnje, odnosno, potpune posvećenosti (*due diligence*) (Petrušić, Konstantinović Vilić, Žunić, 2015). U skladu sa tim, proteklih godina zalaganja civilnog društva mahom idu u pravcu harmonizacije nacionalnog zakonodavstva sa Istanbulsom konvencijom, ali i sa drugim relevantnim međunarodnim instrumentima za zaštitu žrtava uopšte ili pojedinih kategorija žrtava koje uključuju žene žrtve rodno zasnovanog nasilja, kao što su Direktiva EU o uspostavljanju minimalnih standarda o pravima, podršci i zaštiti žrtava kriminaliteta, Konvencija Saveta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima, Evropska konvencija za naknadu štete žrtvama krivičnih dela sa elementima nasilja i slično. Ova zalaganja se odvijaju kroz pojedinačne projekte organizacija civilnog društva i kroz tela, odnosno platforme za saradnju civilnog društva i državnih institucija u kontekstu pristupnih pregovora sa EU. Rezultat toga je dalji razvoj i unapređivanje pravne zaštite žena od nasilja.

Ovaj rad ima za cilj da prikaže zalaganja civilnog društva za pravnu zaštitu žena od nasilja i razvoj zakonodavnog okvira za zaštitu žena od nasilja u Srbiji, kako bi se sagledalo gde smo sada i koji bi bili pravci daljih zalaganja za promene.

Zalaganja civilnog društva za pravnu zaštitu žena od nasilja

Tokom protekle gotovo četiri decenije, zalaganja civilnog društva u Srbiji bila su usmerena na: povećanje društvene vidljivosti nasilja nad ženama (kroz kampanje, javne diskusije, istupanje u medijima, razvijanje i organizovanje obuka i slično), obezbeđivanje obuhvatne, efikasne i delotvorne pravne zaštite žena od nasilja (kroz predlaganje reformi relevantnog zakonodavnog okvira) i razvoj usluga i službi za podršku žrtvama (ženama i deci žrtvama nasilja, posebno nasilja u porodici, seksualnog nasilja, trgovine ljudima, kao i žrtvama kriminaliteta uopšte).

Prve inicijative za povećanje vidljivosti nasilja nad ženama i prava žena, ali i dece žrtava nasilja u Srbiji javile su se već 1980-tih godina. Ključnu ulogu

u tome imale su feministkinje – aktivistkinje, istraživačice i feministički orijentisane pravnice. Feministička grupa pod nazivom *Žene i društvo* organizovala je krajem 1980-tih prve javne diskusije o nasilju nad ženama (Vušković, Trivunac, 1998; Nikolić-Ristanović, 2019). Članice ove grupe bile su aktivne u podizanju svesti građana i građanki o nasilju nad ženama i kroz druge aktivnosti: intervjue u medijima, okrugle stolove, govore u raznim institucijama i slično. Krajem 1980-tih objavljena je prava sveobuhvatna knjiga o ženama žrtvama kriminaliteta, koja je bila zasnovana na istraživanju, a koja se bavila problemima nasilja u porodici, silovanja u braku, neadekvatnog zakonodavstva o žrtvama, uključujući žrtve rodno zasnovanog nasilja, neadekvatnog položaja žrtve silovanja pred organima formalne socijalne kontrole (u policiji, tužilaštvu i na sudu), skloništima i SOS telefonima za žene žrtve nasilja (Nikolić-Ristanović, 1989). Na taj način su feministkinje i ženske organizacije skrenule pažnju javnosti na nasilje nad ženama, posebno nasilje u porodici, jasno ukazujući da to nije privatna stvar, već ozbiljan društveni problem koji zahteva odgovarajuću društvenu i pravnu reakciju u cilju zaštite žrtava.

Zalaganja civilnog društva, posebno ženskih grupa, za pravnu zaštitu žena žrtava nasilja intenzivirana su tokom devedesetih godina XX veka. U ovom periodu zalaganja su u velikoj meri bila zasnovana na iskustvima u radu sa ženama žrtvama nasilja i na feminističkim istraživanjima. Tokom 1990-tih godina aktivistkinje ženskih grupa u Srbiji osnovale su prve SOS telefone, skloništa i savetovališta za žene i decu žrtve nasilja (Ćetković, 1998; Vuletić, 1998; Lindgren, Nikolić-Ristanović, 2011). Prvi SOS telefoni osnovani su 1990. godine u Beogradu i Kraljevu, a ubrzo nakon toga, 1993. godine, i u Nišu. Sa druge strane, nasilje nad ženama, posebno partnersko nasilje i nasilje u porodici, dolazi u fokus feminističkih istraživačica (Nikolić-Ristanović, 1993, 1996).

Prve inicijative za izmene i dopune postojećih zakona vezano za nasilje nad ženama, posebno vezano za inkriminisanje nasilja u porodici i silovanja u braku, kao i za zaštitu žrtava porodičnog i seksualnog nasilja, pojavile su se već početkom 1990-tih (Imširović, 1998). Ove, kao i kasnije inicijative bile su zasnovane na iskustvima u radu sa ženama žrtvama nasilja, nalazima istraživanja i stranim iskustvima u zaštiti žena od nasilja. Krajem 1994. godine Grupa za ženska prava Evropskog pokreta u Srbiji je sačinila prvi nacrt predloga inkriminacija nasilja u porodici i silovanja u braku. Predlog je, zajedno sa peticijom za izmenu Krivičnog zakona Republike Srbije, koju je potpisalo oko 500 žena sa teritorije Srbije, dostavljen Ministarstvu pravde, ali do izmena

krivičnog zakonodavstva nije došlo (Nikolić-Ristanović, 1998). Zbog rata na prostoru bivše Jugoslavije kampanja za izmene krivičnog materijalnog zakonodavstva je donekle usporena, a fokus zalaganja i rada ženskih i drugih organizacija civilnog društva bio je usmeren na žrtve rata, posebno na žene žrtve seksualnog i drugih vidova nasilja u ratu.

Pred kraj 1990-tih, tačnije 1998. godine, radna grupa Viktimološkog društva Srbije³ je, povodom javne rasprave o Nacrtu Krivičnog zakonika Savezne Republike Jugoslavije, sačinila predlog zakonskih rešenja usmerenih na obuhvatnu pravnu zaštitu od rodno zasnovanog nasilja, koji su činile tri ključne komponente: *Novi model pravne zaštite od nasilja u porodici*, nacrt glave o seksualnom nasilju i predlog krivičnog dela trgovine ljudima (Nikolić-Ristanović, 2002). Ovo je bio predlog harmonizovane izmene niza zakona kako bi se osigurala krivičnopravna, građanskopravna i prekršajnopravna zaštita žena od različitih oblika rodno zasnovanog nasilja, što je neophodan početni korak u menjanju odnosa društva prema ovom vidu kriminaliteta.

Novi model pravne zaštite od nasilja u porodici formulisan je nakon dvogodišnjeg praćenja suđenja zlostavljanim ženama koje su ubile nasilnike i kampanja za podizanje svesti o nasilju nad ženama, posebno u porodičnom i partnerskom kontekstu, koje su organizovale ženske organizacije. To je bio prvi sistematizovan predlog novog koncepta pravne zaštite od nasilja u porodici. Osnov za pisanje predloga bio je u dotadašnjim istraživanjima nasilja nad ženama u Srbiji, izveštajima sa suđenja ženama koje su ubile nasilnike, iskustvima u radu sa ženama žrtvama nasilja, međunarodnim dokumentima i stranim primerima dobre prakse, strategija i politika zaštite žena od nasilja, dok su Zakon o nasilju u porodici američke države Minesota i Dulut model društvenog reagovanja na nasilje u porodici poslužili kao smernice prilikom njegove izrade (Nikolić-Ristanović, 2002). Predlog pravne zaštite od nasilja u porodici bio je usmeren na usklađenu reformu krivičnog i porodičnog, materijalnog i procesnog prava, i predstavljao je kombinaciju preventivnih, represivnih i mera lečenja i savetovanja, koje su prvenstveno bile usmerene na zaustavljanje porodičnog nasilja, sprečavanje njegove eskalacije i reviktimizacije žrtve. Da bi sistem zaštite od nasilja u porodici bio efikasan, u predlogu se pošlo od toga da on treba da bude zasnovan na merama prevencije (zaštite), koje bi se izricale u građanskom sudskom postupku, a da represivne

³ Radnu grupu je činilo pet pravnica feministkinja: Slobodanka Konstantinović Vilić, Vesna Nikolić-Ristanović, Nevena Petrušić, Ivana Stevanović i Brankica Grupković.

mere, tj. mere krivičnopravne zaštite budu primenjene kao krajnje sredstvo (*ultima ratio*), odnosno, onda kada preventivne mere nisu dovoljne ili nisu dale željeni rezultat. Predlog je obuhvatio sledeće: predviđanje (porodičnopravnih) mera zaštite od nasilja u porodici i postupka za njihovo izricanje, inkriminisanje nasilja u porodici i porodičnoj zajednici, krivičnu odgovornost za kršenje mera zaštite, predviđanje nepostupanja po merama zaštite od nasilja u porodici kao fakultativni osnov za određivanje pritvora, izmene odredbi o uslovnoj osudi (kroz predviđanje zabrane kontaktiranja žrtve i podvrgavanje tretmanu za nasilnike kao obaveza uz uslovnu osudu), uvođenje dve nove mere bezbednosti usmerene na tretman nasilnika i zaštitu žrtve (mera zabrane kontaktiranja i mera obaveznog podvrgavanja tretmanu za nasilnike) i predviđanje da član porodice koji je izložen nasilju može da zahteva da se licu koje je izvršilo nasilje ne da odobrenje za nabavljanje vatrenog oružja (Nikolić-Ristanović, 2002). Drugu komponentu činio je predlog izmena cele glave krivičnih dela protiv polne slobode, koji je obuhvatio sledeće: izmenu naziva grupe krivičnih dela koja spadaju u seksualnu delinkvenciju (umesto krivična dela protiv dostojanstva ličnosti i morala predloženo je da naziv bude krivična dela protiv polnih sloboda), potpuno nov koncept definisanja radnje izvršenja silovanja i drugih seksualnih delikata, koja, pored obljube, treba da obuhvati i drugi, sa njom izjednačen čin, osiguranje jednake pravne zaštite za žrtve svih oblika seksualnog nasilja, bez obzira na pol, seksualnu orijentaciju i odnos sa učiniocem, i strože kažnjavanje za seksualne delikte, posebno kada su izvršeni prema deci i nemoćnim licima (Nikolić-Ristanović, 2002). Najzad, treća komponenta zalaganja za pravne reforme odnosila se na zalaganja za kriminalizaciju trgovine ljudima i pružanje pravne zaštite žrtvama ovog vida kriminaliteta.

Predlog zakonskih odredbi o nasilju u porodici, silovanju u braku i blažem kažnjavanju zlostavljanih žena koje su izvršile krivično delo ubistva ili teške telesne povrede dostavljen je komisiji koja je 1998. godine radila na izradi teksta Nacrta Krivičnog zakonika Savezne Republike Jugoslavije (Nikolić-Ristanović, 1998). Rezultat ovog zalaganja bio je taj da je odredba o kažnjavanju silovanja u braku bila uneta u Nacrt Krivičnog zakonika kao alternativa tadašnjoj inkriminaciji koja nije obuhvatala kažnjavanje za silovanje izvršeno prema ženskoj osobi sa kojom se živi u bračnoj zajednici. Tako se, po prvi put, u srpskom parlamentu raspravljalo o pitanju silovanja u braku i potrebi njegovog inkriminisanja. To je bio značajan napredak jer, iako su mišljenja članova komisije u pogledu inkriminisanja silovanja u braku bila podeljena, sam

predlog ipak nije naišao na potpuni otpor i odbacivanje, što je u prethodnom periodu bio slučaj. Međutim, tekst ovog Krivičnog zakonika nikada nije usvojen, te zalaganje u ovom periodu nije dalo željeni rezultat u smislu zakonskih reformi. Ali, ono je ipak bilo značajno jer je doprinelo podizanju svesti državnih službenika i javnosti o pitanju nasilja nad ženama, te njegovom postepenom izlaženju iz sfere privatnog.

Zalaganja civilnog društva za zakonodavne reforme za zaštitu žena od nasilja intenzivirana su nakon političkih i društvenih promena 2000. godine. Osnov zalaganja bio je predlog zakonskih rešenja koji je razvijen 1998. godine, a koji su eksperti i ekspertkinje Viktimološkog društva Srbije nadogradili i uskladili sa stvarnim potrebama, međunarodnim zahtevima i stranim primerima dobre prakse. Tako je, na primer, 2002. godine sačinjen sistematičniji i obuhvatniji predlog pravne zaštite od trgovine ljudima nazvan *Novi model zakonskih rešenja o trgovini ljudima*,⁴ koji je dve godine kasnije dopunjen u cilju efikasnijeg suzbijanja i prevencije ovog oblika kriminaliteta.⁵ Viktimološko društvo Srbije je predložilo i izmene relevantnog krivičnog procesnog zakonodavstva u cilju obezbeđivanja zaštite žrtava od reviktimizacije i sekundarne viktimizacije. To je uključilo predlog da se u zakon koji reguliše krivični postupak unesu dobre prakse u pogledu saslušanja osetljivih žrtava kao svedoka. Uz to, predložene su i izmene Zakona o prekršajima i Zakona o kretanju i boravku stranaca u smislu uvođenja zaštitne mere zabrane kontaktiranja sa žrtvom, odlaganja deportacije i izdavanja dozvole privremenog boravka žrtvama trgovine ljudima kako bi im se obezbedila potrebna zaštita i podrška. Svi ovi predlozi su korišćeni u daljem lobiranju za promene, a u tom procesu je Viktimološko društvo Srbije imalo značajnu podršku organizacija civilnog društva, posebno ženskih organizacija, strukovnih udruženja, međunarodnih organizacija i pojedinih političarki.

Tokom 2000-tih, pored Viktimološkog društva Srbije, i druge organizacije civilnog društva su se zalagale za pravne reforme važne za zaštitu pojedinih kategorija žrtava, koje svakako uključuju i žene žrtve nasilja: zalaganje Centra za prava deteta za Zakon o maloletnim učinocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, zalaganje pedeset nevladinih organizacija

⁴ Radnu grupu su činili: Vesna Nikolić-Ristanović, Milan Škulić, Nataša Mrvić-Petrović i Sanja Čopić.

⁵ Predlog izmena prekršajnog i sa njim povezanog zakonodavstva sačinila je grupa koju su činili: Vesna Nikolić-Ristanović, Nataša Mrvić-Petrović i Sanja Čopić (iz VDS) i Dragana Tireli i Zoran Pašalić (u to vreme kao predstavnici Udruženja sudija za prekršaje Srbije).

iz Koalicije protiv diskriminacije za antidiskriminaciono zakonodavstvo, zalaganje organizacija koje pružaju podršku žrtvama mobinga za Zakon o sprečavanju zlostavljanja na radu i slično (Lindgren, Nikolić-Ristanović, 2011; Nikolić-Ristanović, 2019). U ovom periodu se uočava i veće interesovanje države za pravne reforme relevantne za zaštitu žena od nasilja. Iako je to bio manje rezultat prihvatanja inicijativa organizacija civilnog društva, a više obaveza koje su preuzete potpisivanjem i ratifikacijom međunarodnih dokumenata, to je svakako bio važan preduslov da do reformi zakonodavstva uopšte i dođe (Lindgren, Nikolić-Ristanović, 2011; Nikolić-Ristanović, 2019).

Najzad, ratifikacija Istanbulske konvencije i otvaranje pregovora za pristupanje Srbije EU postavili su okvir za dalja zalaganja za unapređivanje pravne zaštite žena od nasilja, koja su prevashodno usmerena na zagovaranje pune harmonizacije nacionalnog zakonodavnog okvira i politika sa Istanbulskom konvencijom, ali i drugim relevantnim međunarodnim instrumentima. U tom procesu posebno značajnu ulogu imaju zalaganja Autonomnog ženskog centra⁶ i mreže *Žene protiv nasilja*, kao koalicije specijalizovanih ženskih organizacija koje pružaju podršku ženama ili se nasiljem nad ženama bave putem istraživanja, zagovaranja, edukacije ili na drugi način i tako deluju u pravcu menjanja društvenog konteksta radi smanjenja nasilja nad ženama u Srbiji.⁷ Uz to, tokom proteklih nekoliko godina zalaganja civilnog društva se u velikoj meri ostvaruju i kroz dve platforme za praćenje pristupnih pregovora Srbije sa EU: Nacionalni konvent o Evropskoj uniji (NKEU) i koaliciju organizacija civilnog društva prEUgovor.⁸

⁶ O tome videti više na internet stranici Autonomnog ženskog centra, <https://www.womenngo.org.rs/>, stranici pristupljeno 15.10.2019.

⁷ O tome videti više na internet stranici Mreže Žene protiv nasilja, <https://www.zeneprotivnasilja.net/>, stranici pristupljeno 15.10.2019.

⁸ Nacionalni konvent o Evropskoj uniji predstavlja stalno telo u okviru kojeg se vodi tematski strukturirana debata predstavnika državne administracije, političkih partija, nevladinih organizacija, stručnjaka, privrede, sindikata i profesionalnih organizacija, o pristupanju Srbije Evropskoj uniji. Prilagođen okolnostima integracije Srbije, Konvent je od 2006. godine pratio tok pregovora o Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju (SSP), a kasnije najvažnije teme u procesu pridruživanja Srbije EU. NKEU je platforma za saradnju i konsultacije civilnog društva sa Vladom i njenim telima zaduženim za pregovore o članstvu sa EU (Pregovarački tim, pregovaračke Radne grupe). prEUgovor je koalicija sedam organizacija civilnog društva čija misija je nadgledanje sprovođenja politika iz oblasti pravosuđa i osnovnih prava (Poglavlje 23) i pravde, slobode i bezbednosti (Poglavlje 24) i predlaže mere za unapređenje stanja, koristeći proces EU integracija za ostvarenje suštinskog napretka u daljnjoj demokratizaciji Srbije. Više

Razvoj zakonodavnog okvira za zaštitu žena od nasilja

Razvoj zakonodavnog okvira za zaštitu žena od nasilja može se posmatrati kroz dva ključna perioda: period nakon političkih i društvenih promena 2000. godine i prvih instrumenata pravne zaštite žena od nasilja do razvoja strateškog okvira i državne politike za zaštitu žena od nasilja, i period nakon razvijanja strateškog okvira i definisanja državne politike za zaštitu žena od nasilja, koji se u velikoj meri poklapa sa ratifikacijom Istanbulske konvencije i otpočinjanjem pristupnih pregovora Srbije sa Evropskom unijom.

Period od 2000. godine do razvoja strateškog okvira za zaštitu žena od nasilja

Do prvih reformi zakona i stvaranja pravnog okvira za zaštitu žena žrtava nasilja, posebno nasilja u porodici, seksualnog nasilja i trgovine ljudima, dolazi tek nakon političkih promena 2000. godine. Zakonske reforme su u tom periodu najvećim delom bile zasnovane na napred pomenutim predlozima koje je dalo Viktimološko društvo Srbije.

Nasilje u porodici je po prvi put inkriminisano 2002. godine,⁹ čime je država jasno pokazala da je nasilje u porodici društveno opasno ponašanje na koje treba reagovati represivnim mehanizmima. Nasilje u porodici je krivično delo koje se goni po službenoj dužnosti, a kojim se obezbeđuje zaštita člana porodice od psihičkog i fizičkog nasilja, dok se slučajevi seksualnog nasilja u porodici sankcionišu primenom drugih odredbi. Tri godine kasnije (2005) usvojen je Porodični zakon,¹⁰ koji izričito zabranjuje nasilje u porodici, pod kojim podrazumeva fizičko, psihičko i seksualno nasilje, definiše člana porodice (znatno šire nego tadašnje krivično materijalno zakonodavstvo), garantuje pravo na zaštitu od nasilja u porodici i uređuje poseban parnični postupak za zaštitu od porodičnog nasilja (Konstantinović Vilić, Petrušić, 2011). Porodični zakon je predvideo mere zaštite od nasilja u porodici koje imaju za cilj da spreče dalje ispoljavanje nasilja prema članu porodice. Kršenje

informacija dostupno je na: <http://eukonvent.org/o-nacionalnom-konventu/> i <http://www.preugovor.org/prEUgovor/121/O-nama.shtml>, stranicama pristupljeno 15.10.2019.

⁹ Krivični zakon RS, Službeni glasnik RS, br. 26/77, 28/77 - ispr., 43/77 - ispr., 20/79, 24/84, 39/86, 51/87, 6/89, 42/89 i 21/90 i Službeni glasnik RS, br. 16/90, 26/91 - odluka USJ br. 197/87, 75/91 - odluka USRS br. 58/91, 9/92, 49/92, 51/92, 23/93, 67/93, 47/94, 17/95, 44/98, 10/2002, 11/2002 - ispr., 80/2002 - dr. zakon, 39/2003 i 67/2003).

¹⁰ Porodični zakon RS, Službeni glasnik RS, br. 18/2005, 72/2011 - dr. zakon i 6/2015.

mera zaštite predstavlja najlakši oblik krivičnog dela nasilje u porodici, što je uneto u krivično zakonodavstvo 2005. godine,¹¹ te je ovo, barem u jednom delu, dobar primer koordinisane reforme krivičnog i porodičnog zakonodavstva. Pored mera zaštite od nasilja u porodici, mere usmerene na zaštitu žrtve od reviktimizacije unete su u Zakon o prekršajima iz 2005. godine¹² - mera zabrane pristupa oštećenom, objektima ili mestu izvršenja prekršaja, a 2009. i u Krivični zakonik¹³ i to kao mera bezbednosti zabrane približavanja i komunikacije sa žrtvom. Iako ove mere nisu direktno usmerene na zaštitu žena od nasilja, njihovom primenom u praksi u slučaju rodno zasnovanog nasilja može da se osigura zaštita žrtava.

Silovanje u braku je po prvi put inkriminisano 2002. godine. Do većih izmena vezano za krivičnopravnu zaštitu od seksualnog nasilja dolazi sa usvajanjem Krivičnog zakonika 2005. godine. Prvo, cela glava Krivičnog zakonika koja predviđa seksualne delikte dobila je nov naziv: krivična dela protiv polnih sloboda, što je prikladnije s obzirom na grupni zaštitni objekt u odnosu na dotadašnje rešenje (krivična dela protiv dostojanstva ličnosti i morala) (Stojanović, 2006). Drugo, prihvaćen je nov koncept krivičnog dela silovanja kojim se obezbeđuje jednaka pravna zaštita svih žrtava bez obzira na pol žrtve i učinioca i njihovu seksualnu orijentaciju, kao i nov način definisanja radnje izvršenja silovanja i drugih seksualnih delikata, koja, pored obljube, obuhvata i sa njom izjednačen čin, što je osiguralo adekvatniju krivičnopravnu zaštitu žrtava seksualnog nasilja. Treće, obezbeđeno je strože kažnjavanje za seksualne delikte, posebno ukoliko su izvršeni prema deci i nemoćnim licima. Takođe, zakonodavac je 2003. godine po prvi put inkriminisao seksualno zlostavljanje. Međutim, ovo krivično delo jedva da je primenjivano u praksi, a posebno je bilo kritikovano zbog teškoća u razgraničenju od drugih krivičnih dela, dok je krivično gonjenje po privatnoj tužbi učinilo krivičnopravnu zaštitu veoma neefikasnom (Lindgren, Nikolić-Ristanović, 2011). Rezultat toga bio je da Krivični zakonik iz 2005. godine nije uključio odredbu o seksualnom zlostavljanju. Međutim, tokom ovog perioda je došlo do izmena drugih zakona

¹¹ Krivični zakonik, Službeni glasnik RS, br. 85/2005, 88/2005 - ispr., 107/2005 - ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014 i 94/2016.

¹² Zakon o prekršajima, Službeni glasnik RS, br. 101/2005, 116/2008 i 111/2009. Ova mera je zadržana i u kasnijim verzijama Zakona o prekršajima, Službeni glasnik RS, br. 65/2013, 13/2016, 98/2016.

¹³ Krivični zakonik, Službeni glasnik RS, br. 85/2005, 88/2005 - ispr., 107/2005 - ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014 i 94/2016.

kojima je postavljen pravni osnov za zaštitu od seksualnog uznemiravanja, posebno na radu: seksualno uznemiravanje na radnom mestu je po prvi put izričito zabranjeno Zakonom o radu koji je usvojen 2005. godine,¹⁴ a Zakonom o sprečavanju zlostavljanja na radu¹⁵ seksualno uznemiravanje je predviđeno kao jedan od oblika zlostavljanja na radu.

Kao rezultat zajedničkog zalaganja organizacija civilnog društva i državnih institucija, članova Republičkog tima za borbu protiv trgovine ljudima, trgovina ljudima je po prvi put inkriminisana 2003. godine, a definicija ovog krivičnog dela je, od samog početka, bila u skladu sa odredbama Protokola UN za prevenciju, suzbijanje i kažnjavanje trgovine ljudskim bićima, naročito ženama i decom, koji dopunjuje Konvenciju UN protiv transnacionalnog organizovanog kriminala.¹⁶ Uz to, Krivičnim zakonikom iz 2005. uvedeno je i posebno krivično delo trgovine decom u cilju usvojenja. Međutim, u praksi je uočeno da je za efikasno krivično gonjenje učinilaca neophodno obezbediti i odgovarajuću zaštitu žrtava trgovine ljudima, i to kako u toku krivičnog postupka, tako i pre i nakon njega. To, između ostalog, podrazumeva i odlaganje mere udaljenja stranca sa teritorije države, odnosno, davanje dozvole privremenog boravka, pružanje žrtvi različitih vidova pomoći i podrške, ali i nekažnjavanje žrtava trgovine za pojedine prekršaje, pre svega za ilegalan ulazak, odnosno boravak na teritoriji zemlje. Zalaganja u vezi sa tim, a koja su bila zasnovana na predlozima Viktimološkog društva Srbije, dovela su do izmena prekršajnog i sa njim povezanog zakonodavstva, te usklađivanja sa zahtevima iz ratifikovanih međunarodnih ugovora. Važno je istaći da i Zakon o strancima iz 2018. godine¹⁷ predviđa izdavanje dozvole privremenog boravka strancu za kog se pretpostavlja da je žrtva trgovine ljudima, odnosno za kog je utvrđeno da je žrtva trgovine ljudima. Izdavanje ove dozvole, te pomoć, podrška i zaštita koji se pružaju u cilju oporavka žrtve i eliminisanja mogućeg uticaja učinioca krivičnog dela na nju ne uslovljavaju se saradnjom žrtve sa nadležnim državnim organom za identifikaciju i koordinaciju zaštite žrtava

¹⁴ Odredbe o zabrani uznemiravanja i seksualnog uznemiravanja zadržane su i u kasnijim redakcijama teksta ovog zakona. Zakon o radu, Službeni glasnik RS, 24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013, 75/2014, 13/2017 - odluka US, 113/2017 i 95/2018 - autentično tumačenje.

¹⁵ Zakon o sprečavanju zlostavljanja na radu, Službeni glasnik RS, br. 36/2010.

¹⁶ Zakon o potvrđivanju Konvencije UN protiv transnacionalnog organizovanog kriminala i dodatnog protokola, Službeni list SRJ – međunarodni ugovori br. 6/2001.

¹⁷ Zakon o strancima, Službeni glasnik RS br. 24/2018, 31/2019.

trgovine ljudima, sudom, tužilaštvom ili policijom, što je u skladu sa međunarodnim standardima.

Predlozi izmena pravnog okvira u pogledu zaštite žrtve od reviktimizacije i sekundarne viktimizacije tokom krivičnog postupka rezultirali su izmenama krivičnog procesnog zakonodavstva. Najznačajniji korak bio je načinjen usvajanjem Zakonika o krivičnom postupku 2006. godine.¹⁸ Tada su u krivično procesno zakonodavstvo uvedene dve nove kategorije lica koja uživaju posebnu zaštitu – posebno osetljivi svedok i zaštićeni svedok. Kroz uvođenje posebnih pravila ispitivanja ovih lica (na primer, posredno ispitivanje, ispitivanje uz pomoć psihologa, socijalnog radnika ili drugog stručnog lica, ispitivanje upotrebom tehničkih sredstava za prenos slike i zvuka, ispitivanje van zgrade suda, zabrana suočavanja i slično) srpski zakonodavac je postavio dobar pravni okvir za zaštitu žrtava od sekundarne viktimizacije i reviktimizacije. Ova rešenja zadržana su do danas.¹⁹ Takođe, rešenjem sadržanim u zakonskom tekstu iz 2006. godine bilo je omogućeno da se zabrani postavljanje određenih pitanja žrtvi, odnosno oštećenom ili svedoku. Nažalost, ova odredba, koja je posebno značajna za zaštitu žena od rodno zasnovanog nasilja, nije našla svoje mesto u kasnijim redakcijama teksta Zakonika o krivičnom postupku niti u propisima koji su na snazi u vreme pisanja ovog teksta, a upravo je suština ovog rešenja bila u tome da se ne dezavuiše žrtva i umanju značaj njenog iskaza, da se izbegne stigmatizacija žrtve, njena sekundarna viktimizacija i retraumatizacija (Čopić, 2011). Kada su u pitanju deca, odnosno maloletna lica kao žrtve, važan pomak u pružanju zaštite, posebno od sekundarne viktimizacije tokom krivičnog postupka, učinjen je sa usvajanjem Zakona o maloletnim učinocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica.²⁰ Ovaj zakon po prvi put unosi odredbe o zaštiti maloletnih lica (lica do 18 godina), uključujući devojčice, kada su viktimizirana određenim krivičnim delima, koja obuhvataju i dela rodno zasnovanog nasilja, predviđajući posebna pravila njihovog saslušanja: obazrivo postupanje svih učesnika u postupku, saslušanje uz pomoć psihologa, pedagoga ili drugog stručnog lica,

¹⁸ Zakonik o krivičnom postupku, Službeni glasnik RS, br. 46/2006, 49/2007 i 122/2008.

¹⁹ Zakonik o krivičnom postupku, Službeni glasnik RS, br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014 i 35/2019.

²⁰ Zakon o maloletnim učinocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, Službeni glasnik RS, br. 85/2005.

ograničavanje broja saslušanja, saslušanje upotrebom tehničkih sredstava za prenos slike i zvuka, saslušanje van zgrade suda, zabrana suočenja.

Sve skupa, ove zakonodavne reforme bile su veoma bitne za stvaranje pravnog okvira za zaštitu žena od nasilja. Međutim, uočava se da u vreme ovih reformi još uvek nisu postojali jasna politika, strategija i plan delovanja, kako bi primena zakonskih rešenja u praksi bila efikasna. Uz to, pojedina rešenja nisu bila međusobno usklađena (na primer, krug lica koja uživaju krivičnopravnu i porodičnopravnu zaštitu od nasilja u porodici), nisu bile predviđene sankcije za kršenje pojedinih mera (na primer, za kršenje mere bezbednosti zabrana približavanja i komunikacije sa oštećenim) i slično. Rezultat toga bila je nedovoljno efikasna zaštita žena od nasilja, posebno nasilja u porodici, što potvrđuju nalazi istraživanja (Konstantinović Vilić, Petrušić, 2004, 2007, 2011; Petrušić, Konstantinović Vilić, 2010; Jovanović, Simeunović-Patić, Macanović, 2012).

Period nakon razvoja strateškog okvira i državne politike za zaštitu žena od nasilja

Nakon podnošenja zahteva Srbije za prijem u članstvo Evropske unije u decembru 2009. godine, prihvatanja kandidature 2012. godine i otvaranja pristupnih pregovora, a potom i ratifikacije Istanbulske konvencije, u Srbiji počinju da se razvijaju strateški okvir i državna politika za zaštitu žena od nasilja, posebno nasilja u porodici. Za punu primenu zakonskih rešenja u praksi od posebnog značaja su strategije, kao dokumenti koji definišu politiku u određenoj oblasti i predstavljaju osnov za formulisanje konkretnih aktivnosti kako bi se ona ostvarila u praksi. Kada su u pitanju strategije, za zaštitu žena od nasilja značajne su dve grupe strateških dokumenata. Prvu grupu čine dokumenta koja se neposredno bave pitanjem zaštite žena od nasilja. Tu spada Nacionalna strategija za sprečavanje i suzbijanje nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima,²¹ kojom se postavlja okvir za sprečavanje i suzbijanje rodno zasnovanog nasilja, s posebnim fokusom na unapređenje zaštite žena od nasilja u porodici i partnerskim odnosima, i to kroz unapređenje normativnog okvira, uspostavljanje i unapređenje međusektorske saradnje i jačanje kapaciteta organa, institucija i specijalizovanih službi koje su uključene u sistem reagovanja u slučajevima nasilja i pružanje zaštite i podrške ženama žrtvama nasilja (Ćopić, 2016). Dru-

²¹ Nacionalna strategija za sprečavanje i suzbijanje nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima, Službeni glasnik RS, br. 27/2011.

gu grupu, pak, čine strategije koje su posredno usmerene na prevenciju nasilja nad ženama i njihovu zaštitu, u kojima se žene identifikuju kao posebno ranjiva grupa kada je u pitanju neravnopravnost, odnosno, diskriminacija, koja, između ostalog, uključuje i nasilje nad ženama.²² Drugim rečima, borba protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici definisana je kao jedan od ciljeva politike rodne ravnopravnosti.

U ovom periodu usvajaju se i protokoli za postupanje u slučaju nasilja nad ženama u porodici i partnerskim odnosima, koji predstavljaju značajnu alatku za efikasno delovanje nadležnih službi, njihovo umrežavanje i sprovođenje postojećih rešenja u praksi (Čopić, 2016). Oni ujedno postavljaju osnov za standardizaciju procedura i ujednačavanje postupanja nadležnih institucija, što bi trebalo da predstavlja garanciju za jednaku i efikasnu zaštitu žrtava. Tokom 2011. godine usvojen je Opšti protokol o postupanju i saradnji ustanova, organa i organizacija u situacijama nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima.²³ Nakon toga su usvojeni i posebni protokoli od strane svih učesnika u procesu zaštite žena žrtava nasilja, kojima se razrađuju smernice i standardi koje postavlja Opšti protokol (policija, sistem socijalne zaštite, sistem zdravstvene zaštite, sistem obrazovanja i vaspitanja, pravosuđe). Osnovni cilj Opšteg protokola je da na celovit i sveobuhvatan način osigura organizovanje i pružanje brze i efikasne zaštite ženama žrtvama nasilja u porodici i partnerskim odnosima, i to odmah nakon što je nasilje izvršeno, potom, tokom sudskog postupka ukoliko do njega dođe, kao i nakon postupka, ali i nezavisno od njega. Drugim rečima, zaštita žrtava ne sme da se vezuje za pokretanje sudskih postupaka, učešće žrtava u njima i njihovu saradnju sa organima gonjenja. Protokolom se definiše proces zaštite žrtava, počev od prepoznavanja nasilja i njegovog dokumentovanja, preko pružanja žrtvi informacija o drugim službama koje mogu da joj pruže pomoć, podršku i zaštitu i njenog osnaživanja, do postupanja u slučaju neposredne opasnosti i procene rizika od nove viktimizacije. Uz to, u Opštem protokolu se ukazuje i na potrebu jačeg delovanja u pravcu resocijalizacije učinilaca u smislu razvijanja i uvođenja posebnih programa za rad sa učiniocima nasilja nad

²² Na primer, Nacionalna strategija za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti za period 2009-2015, Službeni glasnik RS, br. 15/2009; Nacionalna strategija za rodnu ravnopravnost za period 2016-2020 sa akcionim planom za period 2016-2018, Službeni glasnik RS, br. 4/2016; Strategija prevencije i zaštite od diskriminacije za period 2014-2018, Službeni glasnik RS, br. 60/2013-3, i slično.

²³ Dostupno na: https://www.rs.undp.org/content/dam/serbia/Publications%20and%20reports/Serbian/UNDP_SRB_LjubicastiTekst.pdf, stranici pristupljeno 13.9.2019.

ženama i u porodici, kako bi se postigla promena njihovih stavova i ponašanja i tako sprečilo ponovno vršenje nasilja. Sve skupa, to je postavilo pravni osnov za efikasniju primenu zakonskih rešenja u praksi.

Međutim, kako su pokazala pojedina istraživanja, primena ovih dokumenata je bila na veoma niskom nivou (Zaštitnik građana, 2014). Uočena je nedovoljna informisanost zaposlenih u nadležnim institucijama o postojanju i obavezi primene Opšteg i posebnih protokola; primećeno je da se u praksi ne vodi dovoljno računa o razumevanju kontinuiteta nasilja, posebno u slučajevima femicida, da se zanemaruju situacije u kojima se nasilje dogodilo samo jednom; saradnja i koordinacija službi nije bila na zadovoljavajućem nivou; kapaciteti organizacija civilnog društva u pružanju podrške i zaštite ženama žrtvama nasilja nisu dovoljno korišćeni; sudski postupci su trajali dugo i slično (Zaštitnik građana, 2014; Ignjatović, Macanović, 2018). Rezultat toga bila je nedovoljno efikasna i delotvorna zaštita žena od nasilja, što je, između ostalog, uslovalo dalje zakonske reforme.

Usvajanjem zakona o potvrđivanju Istanbulske konvencije²⁴ Srbija se obavezala na usklađivanje svog zakonodavstva, politika i prakse sa međunarodnim standardima u oblasti zaštite žena od nasilja, posebno od nasilja u porodici. Dobar deo zahteva postavljenih Istanbulskom konvencijom je već bio ugrađen u važeće zakonodavstvo. Ali, u procesu daljeg unapređenja pravne zaštite, ratifikacija Istanbulske konvencije je uslovala dalje reforme krivičnog zakonodavstva, s jedne, i usvajanje posebnog zakona o sprečavanju nasilja u porodici, sa druge strane.

Izmene krivičnog materijalnog zakonodavstva iz 2016. godine²⁵ rezultirale su novim inkriminacijama: proganjanje, polno uznemiravanje, sakaćenje ženskog polnog organa, prinudno zaključenje braka, kao i poostravanjem propisanih kazni za dela koja su od značaja za zaštitu žena od nasilja. Uz to, značajna novina uneta je i predviđanjem da se za sva dela iz domena seksualne delinkvencije gonjenje preduzima po službenoj dužnosti, bez obzira na odnos žrtve i učinioca. Drugim rečima, brisana je odredba prema kojoj je bilo predviđao da se za bračno silovanje i obljudu nad nemoćnim bračnim drugom gonjenje preduzima po predlogu žrtve (oštećenog lica). Takvo rešenje je umanjivalo opasnost ovih, i prema posledicama i prema formalnopravnom

²⁴ Zakon o potvrđivanju Konvencije Saveta Evrope o sprečavanju i brobi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, Službeni glasnik RS – Međunarodni ugovori, br. 12/2013.

²⁵ Zakon o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika, Službeni glasnik RS, br. 94/2016.

kriterijumu oličenom u predviđenim kaznama, teških krivičnih dela u slučajevima kada su izvršena prema bračnom drugu. To je vodilo neopravdanom pravljenju razlike u postupku pravne zaštite po osnovu bračnog statusa žrtve, a činjenica da žrtva treba da odluči da li da se učinilac goni ili ne, vraćala je ove oblike rodno zasnovanog nasilja u sferu privatnog, rezultirajući nekažnjavanjem učinilaca (Čopić, 2011). Stoga bi novo rešenje svakako trebalo da doprinese poboljšanju položaja žena žrtava seksualnog nasilja.

Takođe, u cilju obezbeđivanja bolje pravne zaštite dece žrtava seksualnog nasilja, 2013. godine je usvojen Zakon o posebnim merama za sprečavanje vršenja krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnim licima,²⁶ čija je svrha da spreči učinioce krivičnih dela protiv polne slobode izvršenih prema maloletnim licima da vrše ova dela. Ovaj zakon predviđa zabranu ublažavanja kazne za krivična dela protiv polne slobode koja su učinjena prema maloletnim licima, zabranu uslovnog otpuštanja lica koje je osuđeno za ova dela i nezastarevanje krivičnog gonjenja i izvršenja kazne za krivična dela protiv polne slobode koja su izvršena prema maloletnim licima. Ovo poslednje je posebno značajno za žrtve, koje su mahom žene, s obzirom da se one često odluče da prijave preživljeno nasilje mnogo godina nakon viktimizacije, odnosno, tek kao odrasle osobe (Nikolić-Ristanović, 2019).

Sa druge strane, 2016. godine je usvojen Zakon o sprečavanju nasilja u porodici,²⁷ koji ima za cilj da osigura efikasnu prevenciju nasilja u porodici i hitnu, blagovremenu i delotvornu zaštitu i podršku žrtvama nasilja u porodici, i to kroz unapređivanje koordinacije i saradnje nadležnih službi. Pod nasiljem u porodici podrazumevaju se akti fizičkog, seksualnog, psihičkog ili ekonomskog nasilja. Tako zakonodavac po prvi put u definiciju nasilja u porodici uključuje ekonomsko nasilje. Takođe, ovaj zakon usvaja najširu i, sa stanovišta obuhvatnosti mogućih žrtava, najadekvatniju definiciju člana porodice (Nikolić-Ristanović, 2019). Sprečavanje nasilja u porodici sastoji se od skupa mera kojima se otkriva da li preti neposredna opasnost od nasilja u porodici i skupa mera koje se primenjuju kada je neposredna opasnost otkrivena. Zakonom se uvode hitne mere zaštite od nasilja u porodici, procena rizika od ponavljanja nasilja, obavezna koordinacija i saradnja nadležnih službi i evidencija slučajeva nasilja. Prema odredbama ovog zakona, pomoć i zaštita mogu da se obez-

²⁶ Zakon o posebnim merama za sprečavanje vršenja krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnim licima, Službeni glasnik RS, br. 32/2013.

²⁷ Zakon o sprečavanju nasilja u porodici, Službeni glasnik RS, br. 64/2016.

bede i žrtvama drugih, zakonom određenih krivičnih dela, kojima su posebno ugrožene žene i deca (proganjanje, krivična dela protiv polnih sloboda, pojedina krivična dela protiv braka i porodice, kao što su zapuštanje i zlostavljanje maloletnog lica, nedavanje izdržavanja, kršenje porodičnih obaveza i rodoskvrnuće, i trgovina ljudima). Ovaj zakon, kako primećuju pojedine autorke, trebalo bi da omogući rešavanje ključnih izazova i „prevazilaženje nedostajućih rešenja, pre svega u preventivnoj zaštiti i obaveznoj reakciji državnih organa na nasilje u porodici“ (Ignjatović, Macanović, 2018: 47). Drugim rečima, usvajanje i primena ovog zakona treba da osigura integrisan, multisektorski i na ljudskim pravima zasnovan pristup prevenciji, procesuiranju i zaštiti žena žrtava nasilja u porodici, kao i drugih zakonom određenih krivičnih dela.

Značajan korak u obezbeđivanju pune pravne i socijalne zaštite žena žrtava nasilja načinjen je i sa usvajanjem Zakona o socijalnoj zaštiti 2011. godine,²⁸ koji kao ciljeve socijalne zaštite prepoznaje prevenciju i zaštitu od zlostavljanja, zanemarivanja i eksploatacije. U ovom zakonu su po prvi put žrtve nasilja u porodici i trgovine ljudima prepoznate kao korisnici socijalnih usluga, odnosno, socijalne zaštite, a po prvi put su kao usluge socijalne zaštite prepoznata savetovališta, podrška žrtvama nasilja i SOS telefoni (Lindgren, Nikolić-Ristanović, 2011). Najzad, u Zakonu o azilu i privremenoj zaštiti²⁹ iz 2018. godine rodno bazirano nasilje je eksplicitno prepoznato kao oblik progona usled koga se može tražiti međunarodna zaštita. Time je, s jedne strane, ispunjen jedan od zahteva iz Istanbulske konvencije, a samo rešenje se čini posebno važnim ako se imaju na umu nalazi pojedinih istraživanja koji idu u prilog zaključku da su migrantkinje (žene i devojčice) ugrožene različitim vidovima rodno zasnovanog nasilja (Marković, Cvejić, 2017).

Umesto zaključka: Gde smo sada i kuda dalje?

Glavni deo efikasnih strategija za sprečavanje nasilja nad ženama i obezbeđivanje zaštite ženama žrtvama nasilja čine zakonodavne mere, odnosno, mere usmerene na stvaranje sveobuhvatnog pravnog i institucionalnog okvira, politika i mera usmerenih na prevenciju nasilja nad ženama, zaštitu i pomoć žrtvama i gonjenje učinilaca, te njihovo efikasno sprovođenje u praksi (Mrše-

²⁸ Zakon o socijalnoj zaštiti, Službeni glasnik RS, br. 24/2011.

²⁹ Zakon o azilu i privremenoj zaštiti, Službeni glasnik RS, br. 24/2018.

vić, 2000; Dokmanović, 2010; Jovanović, 2013)³⁰. Primećuje se da su, pre svega zahvaljujući zalaganjima civilnog društva, zakonske reforme koje su doprinele stvaranju pravnog okvira za zaštitu žena od nasilja izvršene pre definisanja državne politike za prevenciju i suzbijanje nasilja nad ženama. Stoga, kako primećuju pojedine autorke, mnoge promene nisu bile rezultat jasne državne strategije i njenog suštinskog opredeljenja za poboljšanje položaja žrtava, već su predstavljale neku vrstu ustupaka zahtevima domaćih nevladinih i međunarodnih organizacija i ispunjavanje uslova za članstvo u evropskim i međunarodnim organizacijama (Nikolić-Ristanović, 2006). Pa ipak, sve promene do kojih je došlo proteklih godina čine se važnim jer su rezultirale time da je proces razvoja zakonodavnog okvira za zaštitu žena od nasilja u velikoj meri zao-kružen, a zakonodavstvo je u velikoj meri usklađeno sa međunarodnim standardima i evropskim pravom. Može se zaključiti da je princip dužne pažnje ispoštovan kada se govori o normativnom okviru. Postojeći pravni okvir je dobar osnov za integrisan, multisektorski i na ljudskim pravima zasnovan pristup, koji se simbolično označava kao 5P pristup: prevencija (*prevention*), zaštita (*protection*), gonjenje/procesuiranje (*prosecution*), politike (*policy*) i partnerstvo/saradnja/koordinacija (*partnership*) (Jarić, 2015).

Međutim, analiza postojećih rešenja pokazuje da su pozitivni propisi ponekad nekonzistentni i međusobno nedovoljno usaglašeni, što predstavlja izazov za one koji propise primenjuju u praksi i stvara probleme u pogledu obezbeđivanja efikasne i delotvorne pravne zaštite žena od nasilja (Ignjatović, Pavlović Babić, Lukić, 2015; Ignjatović, Macanović, 2018; Petrušić, Žunić, Vilić, 2018). Na primer, u kontekstu zaštite od nasilja u porodici, i dalje se primećuje neujednačeno definisanje člana porodice: definicija člana porodice sadržana je u tri zakona (Krivičnom zakoniku, Porodičnom zakonu i Zakonu o sprečavanju nasilja u porodici), ali su sve tri definicije različite, te ne obezbeđuju podjednako zaštitu istom krugu lica (videti i: Drobnjak, Macanović, Ignjatović, 2017). Drugim rečima, neka lica koja su prepoznata kao članovi porodice i koja uživaju preventivnu i porodičnopravnu zaštitu neće nužno uživati i krivičnopravnu zaštitu. Slična situacija je i u pogledu definisanja samog nasilja u porodici: različiti oblici nasilja se podvode pod nasilje u porodici u ova tri zakonska teksta, pri čemu je najuža definicija sadržana u Krivičnom zakoniku, nešto šira

³⁰ Videti i: Macanović, V. (ur.) *Međunarodni dokumenti u oblasti zaštite žena od svih oblika rodno zasnovanog nasilja*. Beograd: Autonomni ženski centar. Dostupno na: <https://www.womenngo.org.rs/publikacije/razvoj-dobrih-praksi/403-medjunarodni-dokumenti>, stranici pristupljeno 15.9.2019.

u Porodičnom zakonu, a najšira u Zakonu o sprečavanju nasilja u porodici, što, takođe, može da vodi pravnoj nesigurnosti i nejednakoj pravnoj zaštiti.

Mera bezbednosti zabrane približavanja i komunikacije sa žrtvom je važna za sprečavanje reviktimizacije žrtava, uključujući žene žrtve nasilja. Pri tome je zakonodavac tek izmenama i dopunama Krivičnog zakonika 2016. godine predvideo kažnjavanje za kršenje zabrane utvrđene ovom merom bezbednosti, ali, ni nakon deset godina od unošenja ove mere u krivično materijalno zakonodavstvo, nije bliže uređen način njenog izvršenja. Brojni su izazovi vezani za tumačenje pojedinih pojmova, kao što je „neposredna opasnost od nasilja”, koje predviđa Zakon o sprečavanju nasilja u porodici, što može da dovede do nereagovanja ili neadekvatnog reagovanja u smislu ocene koji vid zaštite (preventivne, porodičnopravne ili krivičnopravne) primeniti u konkretnom slučaju.³¹

I pored pozitivnih pomaka, primećuje se da je i dalje sporna definicija krivičnog dela silovanja, koja nije u potpunosti usklađena sa Istanbulskom konvencijom, prema kojoj ovo krivično delo postoji uvek kada žrtva nije dala svoj slobodan pristanak. Uočava se neusklađenost definicija krivičnih dela obljube (nad nemoćnim licem, sa detetom i zloupotrebom položaja) sa zahtevima Istanbulske konvencije, jer nisu obuhvaćene sve radnje koje konvencija predviđa (Drobnjak, Macanović, Ignjatović, 2017). Određene neusklađenosti u pogledu definisanja krivičnih dela se primećuju i kod novih inkriminacija, kao što je slučaj sa proganjanjem ili sakaćenjem ženskog polnog organa.³²

Usklađivanje pozitivnih propisa sa Istanbulskom konvencijom je dovelo do povećavanja zaprećenih kazni za većinu dela koja pružaju zaštitu od rodno zasnovanog nasilja. Ali, ostaje da se vidi kakva će biti kaznena politika sudova i da li krivični ekspanzionizam i jačanje represije mogu da dovedu do sprečavanja nasilja nad ženama, posebno ako se ima na umu da je tokom svih prethodnih godina kaznena politika sudova bila prilično blaga (Petrušić, Žunić, Vilić, 2018), a da je nasilje nad ženama, uključujući femicid u kontekstu porodičnih i partnerskih odnosa, veoma rasprostranjeno u Srbiji (OEBS, 2019; Lacmanović, 2019).

Pravni okvir za zaštitu žena žrtava nasilja od reviktimizacije i sekundarne viktimizacije tokom krivičnog postupka je dobar i u skladu je sa međunarodnim i evropskim standardima. Međutim, pitanje je u kojoj meri se odredbe

³¹ Videti više o tome u radu Slađane Jovanović u ovom broju naučnog časopisa *Temida*.

³² Videti više o tome u radu Slađane Jovanović u ovom broju naučnog časopisa *Temida*.

krivičnog procesnog prava u praksi i primenjuju u slučajevima nasilja u porodici ili drugih oblika rodno zasnovanog nasilja kako bi se žrtvama osigurala potrebna zaštita od reviktimizacije i sekundarne viktimizacije. Ovo posebno ako se ima na umu da se odredbe o posebno osetljivim oštećenim i svedocima u praksi inače primenjuju veoma retko (Janković Jovanović, Vasić, 2017).

Stoga je važno da se u narednom periodu redovno prati primena zakonskih rešenja u praksi kako bi se dala ocena njihove efikasnosti i kako bi se na empirijskim nalazima zasnivala dalja zalaganja za unapređenje zaštite žena od nasilja. Potrebno je raditi na daljem jačanju kapaciteta institucija i organizacija za multisektorski pristup i integrisan odgovor na nasilje nad ženama, te efikasnu primenu postojećih rešenja u praksi. Potrebno je u potpunosti uskladiti postojeća zakonska rešenja sa Istanbulskom konvencijom i drugim relevantnim ratifikovanim međunarodnim ugovorima. U procesu daljih pravnih reformi trebalo bi uskladiti postojeće propise i osigurati jednak pristup pravdi, odnosno, jednaku pravnu zaštitu svih žena žrtava rodno zasnovanog nasilja, te izbeći moguće zloupotrebe i pravnu nesigurnost. U svemu tome, proces pristupanja Srbije Evropskoj uniji, posebno u kontekstu jačanja vladavine prava i osnovnih ljudskih prava, uključujući i prava žrtava uopšte i žena žrtava nasilja posebno, treba posmatrati kao mogućnost ili snagu za razvijanje efikasnog pravnog i institucionalnog okvira za zaštitu žena od nasilja, što treba imati na umu u daljim zalaganjima.

Literatura

Četković, N. (1998) SOS za žene i decu žrtve nasilja. U: M. Blagojević (ur.) *Ka vidljivoj ženskoj istoriji – ženski pokret u Beogradu 90ih*. Beograd: Centar za ženske studije, istraživanja i komunikaciju, str. 141-149.

Čopić, S. (2011) Položaj i zaštita žrtve u krivičnom postupku. U: V. Nikolić-Ristanović, S. Čopić (ur.) *Prava žrtava i EU: Izazovi pružanja pomoći*. Beograd: Viktimološko društvo Srbije i Prometej, str. 135-160.

Čopić, S. (2016) *Rodna ravnopravnost u Srbiji: Stanje i perspektive*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.

Dokmanović, M. (2010) Bela knjiga sa predlozima za izmenu postojeće legislative u oblasti nasilja u porodici. U: V. Jarić, D. Ranković (ur.) *Prilozi za unapređenje strateškog i pravnog okvira u oblasti nasilja u porodici*. Beograd: Ministarstvo rada i socijalne politike, Uprava za rodnu ravnopravnost, str. 227-378.

Drobnjak, T., Macanović, V., Ignjatović, T. (2017) *Ostvareni napredak i nedostaci krivičnog sistema zaštite nakon usklađivanja sa Konvencijom Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici*. prEUgovor, Predlog praktične politike 03/12. Beograd: Koalicija prEUgovor.

Ignjatović, T., Macanović, V. (2018) Izazovi u primeni novog Zakona o sprečavanju nasilja u porodici u Srbiji. *Temida*, 1, str. 41-66.

Ignjatović, T., Pavlović Babić, D., Lukić, M. (2015) *Delotvornost sistemskih mehanizama za sprečavanje nasilja prema ženama i nasilja u porodici*. Beograd: Autonomni ženski centar.

Imširović, J. (1998) Ženski parlament 1991-1993. U: M. Blagojević (ur.) *Ka vidljivoj ženskoj istoriji – ženski pokret u Beogradu 90ih*. Beograd: Centar za ženske studije, istraživanja i komunikaciju, str. 85-107.

Janković Jovanović, A., Vasić, M. (2017) *Položaj žrtve u krivičnom postupku u Republici Srbiji*. Beograd: Komitet pravnika za ljudska prava – YUCOM.

Jarić, V. (2015) Doprinos Ujedinjenih nacija u Srbiji zaštiti žena žrtava nasilja u porodici i u intimnim partnerskim odnosima: od međunarodnog prava do prakse. *Temida*, 1, str. 55-74.

Jovanović, S. (2013) Zahtevi Konvencije Saveta Evrope o sprečavanju i suzbijanju nasilja nad ženama i nasilja u porodici. U: L. Kron, A. Jugović (ur.) *Kriminal, državna reakcija i harmonizacija sa evropskim standardima*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, str. 261-274.

Jovanović, S., Simeunović-Patić, B., Macanović, V. (2012) *Krivičnopravni odgovor na nasilje u porodici u Vojvodini*. Novi Sad: Pokrajinski sekretarijat za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova.

Konstantinović Vilić, S., Petrušić, N. (2004) *Krivično delo nasilja u porodici – pravna praksa u republici Srbiji*. Niš: Ženski istraživački centar za edukaciju i komunikaciju.

Konstantinović Vilić, S., Petrušić, N. (2007) *Krivično delo nasilja u porodici aktuelna pravosudna praksa u Beogradu i Nišu*. Beograd i Niš: Autonomni ženski centar, Ženski istraživački centar za edukaciju i komunikaciju.

Konstantinović Vilić, S., Petrušić, N. (2011) Instrumenti pravne zaštite od nasilja u porodici u Srbiji: Funkcionisanje, efikasnost i nedostaci. U: V. Nikolić-Ristanović, S. Čopić (ur.) *Prava žrtava i EU: Izazovi pružanja pomoći*. Beograd: Viktimološko društvo Srbije i Prometej, str. 69-85.

Krivični zakon RS, Službeni glasnik RS, br. 26/77, 28/77 - ispr., 43/77 - ispr., 20/79, 24/84, 39/86, 51/87, 6/89, 42/89 i 21/90 i Službeni glasnik RS, br. 16/90, 26/91 - odluka

USJ br. 197/87, 75/91 – odluka USRS br. 58/91, 9/92, 49/92, 51/92, 23/93, 67/93, 47/94, 17/95, 44/98, 10/2002, 11/2002 - ispr., 80/2002 – dr. zakon, 39/2003 i 67/2003.

Krivični zakonik, Službeni glasnik RS, br. 85/2005, 88/2005 – ispr., 107/2005 – ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014 i 94/2016.

Lacmanović, V. (2019) Femicid u Srbiji: Potraga za podacima, odgovorom institucija i medijska slika. *Annales – Series Historia et Sociologia*, 1, str. 39-54.

Lindgren, M., Nikolić-Ristanović, V. (2011) *Žrtve kriminaliteta: Međunarodni kontekst i situacija u Srbiji*. Beograd: OEBS.

Marković, J., Cvejić, M. (2017) *Nasilje nad ženama i devojčicama u izbegličkoj i migrant-skoj populaciji u Srbiji*. Beograd: Atina – Udruženje građana za borbu protiv trgovine ljudima i svih oblika nasilja nad ženama.

Mršević, Z. (2000) *Ženska prava u međunarodnom pravu*. Banja Luka: Helsinški parlament građana i Udružene žene Banja Luke.

Nacionalna strategija za poboljšanje položaja žena i unapređivanje rodne ravnopravnosti za period 2009-2015, Službeni glasnik RS, br. 15/2009.

Nacionalna strategija za rodnu ravnopravnost za period 2016-2020 sa akcionim planom za period 2016-2018, Službeni glasnik RS, br. 4/2016.

Nacionalna strategija za sprečavanje i suzbijanje nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima, Službeni glasnik RS, br. 27/2011.

Nikolić-Ristanović, V. (1989) *Žene kao žrtve kriminaliteta*. Beograd: Naučna knjiga.

Nikolić-Ristanović, V. (1993) Bračno nasilje: Teoretski okvir i rezultati dosadašnjih istraživanja. *Sociološki pregled*. 1-4, str. 275-293.

Nikolić-Ristanović, V. (1996) Domestic Violence against Women in the Conditions of War and Economical Crisis. U: C. Sumner, M. Israel, M. O'Connell, R. Sarre, (ur.) *International Victimology*. Canberra: Australian Institute of Criminology, str. 75-79.

Nikolić-Ristanović, V. (1998) Grupa za ženska prava Evropskog pokreta u Srbiji. U: M. Blagojević (ur.) *Ka vidljivoj ženskoj istoriji – ženski pokret u Beogradu 90ih*. Beograd: Centar za ženske studije, istraživanja i komunikaciju, str. 273-276.

Nikolić-Ristanović, V. (ur.) (2002) *Porodično nasilje u Srbiji*. Beograd: Viktimološko društvo Srbije i Prometej.

Nikolić-Ristanović, V. (2006) Zaštita žrtava i svedoka u kontekstu pravnih i društvenih reformi u Srbiji. *Pravni život*, 9, str. 1079-1089.

Nikolić-Ristanović, V. (2019) *Od žrtve do pobednika – viktimologija kao teorija, praksa i aktivizam*. Beograd: Prometej (u štampi).

- OEBS (2019) *Dobrobit i bezbednost žena, Srbija – osnovni izveštaj*. Beograd: OEBS.
- Petrušić, N, Konstantinović Vilić, S. (2010) *Porodičnopravna zaštita od nasilja u porodici u praksi sudova u Beogradu*. Beograd, Niš: Autonomni ženski centar, Ženski istraživački centar za edukaciju i komunikaciju.
- Petrušić, N., Konstantinović Vilić, S., Žunić, N. (2015) Institucionalni seksizam – prepreka efikasnoj zaštiti od nasilja u porodici. *Temida*, 1, str. 31-54.
- Petrušić, N., Žunić, N., Vilić, V. (2018) *Krivično delo nasilja u porodici u sudskoj praksi – nove tendencije i izazovi*. Beograd: Misija OEBS u Srbiji.
- Porodični zakon RS, Službeni glasnik RS, br. 18/2005, 72/2011 – dr. zakon i 6/2015.
- Stojanović, Z. (2006) *Komentar Krivičnog zakonika*. Beograd: Službeni glasnik.
- Strategija prevencije i zaštite od diskriminacije za period 2014-2018, Službeni glasnik RS, br. 60/2013-3.
- Vuletić, Lj. (1998) Sigurne ženske kuće. U: M. Blagojević (ur.) *Ka vidljivoj ženskoj istoriji – ženski pokret u Beogradu 90ih*. Beograd: Centar za ženske studije, istraživanja i komunikaciju, str. 179-189.
- Vušković, L., Trivunac, S. (1998) Feministička grupa Žene i društvo. U: M. Blagojević (ur.) *Ka vidljivoj ženskoj istoriji – ženski pokret u Beogradu 90ih*. Beograd: Centar za ženske studije, istraživanja i komunikaciju, str. 47-60.
- Zakon o azilu i privremenoj zaštiti, Službeni glasnik RS, br. 24/2018.
- Zakon o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika, Službeni glasnik RS, br. 94/2016.
- Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica, Službeni glasnik RS, br. 85/2005.
- Zakon o posebnim merama za sprečavanje vršenja krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnim licima, Službeni glasnik RS, br. 32/2013.
- Zakon o potvrđivanju Konvencije Saveta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, Službeni glasnik RS, Međunarodni ugovori, br. 12/2013.
- Zakon o potvrđivanju Konvencije UN protiv transnacionalnog organizovanog kriminala i dodatnog protokola, Službeni list SRJ – međunarodni ugovori br. 6/2001.
- Zakon o prekršajima, Službeni glasnik RS, br. 101/2005, 116/2008 i 111/2009.
- Zakon o prekršajima, Službeni glasnik RS, br. 65/2013, 13/2016, 98/2016.
- Zakon o radu, Službeni glasnik RS, 24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013, 75/2014, 13/2017 – odluka US, 113/2017 i 95/2018 - autentično tumačenje.

Zakon o socijalnoj zaštiti, Službeni glasnik RS, br. 24/2011.

Zakon o sprečavanju nasilja u porodici, Službeni glasnik RS, br. 64/2016.

Zakon o sprečavanju zlostavljanja na radu, Službeni glasnik RS, br. 36/2010.

Zakon o strancima, Službeni glasnik RS br. 24/2018, 31/2019.

Zakonik o krivičnom postupku, Službeni glasnik RS, br. 46/2006, 49/2007 i 122/2008.

Zakonik o krivičnom postupku, Službeni glasnik RS, br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014 i 35/2019.

Zaštitnik građana (2014) *Poseban izveštaj Zaštitnika građana o primeni Opšteg i Posebnih protokola za zaštitu žena od nasilja*. Beograd: Zaštitnik građana.

Internet izvori

Autonomni ženski centar. Dostupno na: <https://www.womenngo.org.rs/>, stranici pristupljeno 15.10.2019.

Macanović, V. (ur.) *Međunarodni dokumenti u oblasti zaštite žena od svih oblika rodno zasnovanog nasilja*. Beograd: Autonomni ženski centar. Dostupno na: <https://www.womenngo.org.rs/publikacije/razvoj-dobrih-praksi/403-medjunarodni-dokumenti>, stranici pristupljeno 15.9.2019.

Mreža Žene protiv nasilja. Dostupno na: <https://www.zeneprotivnasilja.net/>, stranici pristupljeno 15.10.2019.

Nacionalni konvent o Evropskoj uniji (NKEU). Dostupno na: <http://eukonvent.org/onacionalnom-konventu/>, stranici pristupljeno 15.10.2019.

Opšti protokol o postupanju i saradnji ustanova, organa i organizacija u situacijama nasilja nad ženama u porodici i u partnerskim odnosima. Dostupno na: https://www.rs.undp.org/content/dam/serbia/Publications%20and%20reports/Serbian/UNDP_SRB_LjubicastiTekst.pdf, stranici pristupljeno 13.9.2019.

prEUgovor. Dostupno na: <http://www.preugovor.org/prEUgovor/121/O-nama.shtml>, stranici pristupljeno 15.10.2019.

SANJA ČOPIĆ*

Development of Legislative Framework for the Protection of Women Victims of Violence in Serbia

The aim of the paper is to provide an overview of advocacy of the civil society in Serbia for legal reforms for better protection of women from violence and the development of the legislative framework for the protection of women victims of violence. Advocacy for legal protection of women against violence in Serbia began already in 1980s, primarily due to the activities of women's groups and feminist researchers. Advocacy activities intensified during the 1990s. In 1994, the Group for Women's Rights of the European Movement in Serbia prepared a first draft of amendments to the laws related to domestic violence and marital rape. Although not successful, this advocacy was very important in terms of raising awareness of state officials and general public about violence against women. First legal reforms and establishment of normative framework for the protection of women against violence, especially domestic violence, sexual violence and human trafficking, occurred only after political changes in 2000. They were initiated and largely based on drafts written by the experts of the Victimology Society of Serbia. The basis for these changes was the proposal of a harmonized reform of several laws in order to ensure criminal, civil and misdemeanour protection of women against various forms of gender-based violence developed in 1998 and further improved after 2000. Advocacy that followed resulted in first instruments of legal protection of women victims of violence: domestic violence was foreseen as a standalone criminal offense, restraining orders have been introduced, legal protection against sexual violence has been improved, and human trafficking was criminalized.

Since the acceptance of Serbia's EU candidacy and the start of the EU integration process, a strategic framework for the protection of women against violence has been developed; the protocols for dealing with domestic and intimate partner violence and other implementation instruments have been adopted, which set up a basis for more efficient implementation of legal norms in practice. Ratification of the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women

* Dr Sanja Čopić is a Senior Research Associate at the Institute of Criminological and Sociological Research and researcher and president of the Executive Board of the Victimology Society of Serbia, Belgrade, Serbia. E-mail: sanja.copi011@gmail.com.

and domestic violence and opening negotiations for the EU accession set a new framework for advocacy and contributed to further improvement of legal protection of women against violence. Stalking, sexual harassment, female genital mutilation and forced marriage have been incriminated. The Law on the Prevention of Domestic Violence was adopted, which aims to ensure effective prevention from domestic violence and urgent, adequate and effective protection and support to victims through improvement of coordination and cooperation between competent services. This should ensure integrated, multi-sector and human rights-based approach to prevention, prosecution and protection of women victims of violence. Normative framework for the protection of women against violence is to a large extent in compliance with relevant international standards and the European law. However, it still needs to be fully harmonized with the Istanbul Convention and other ratified international treaties. On the other hand, it remains to monitor application of legislation in practice in order to assess its consistency, effectiveness and continue evidence-based advocacy for further improvement of protection of women victims of violence.

Keywords: women, violence, advocacy, civil society, legislation, Serbia.